

KÖNYVSZEMLE

Keszeg Vilmos (szerk.): *Iskolák, iskolamesterek, diákok Erdélyben. Iskola- és oktatástörténeti tanulmányok.* Kolozsvár, 2011, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 276 oldal

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya talán eddigi legsikeresebb konferenciáját rendezte meg 2007. november 24-én a Magyar Tudomány Napja alkalmából. Az akkori szakosztályi elnök, Keszeg Vilmos állapítja meg a most közzétett kötet előszavában, hogy „a szervezőket meglepte a rendezvényre jelentkezettek nagy száma”. Bebizonyosodott, hogy „történészek, pedagógusok, néprajzkutatók, nyelvészek és irodalomtörténészek számára egyaránt megkerülhetetlennek bizonyult az erdélyi oktatás története”. Mert az ülészakot *Az erdélyi (a magyar) iskolai oktatás története* címmel hirdették meg. Az akkori műsorfüzet szerint a plenáris ülésen, majd a két szekcióban 34 dolgozatnak kellett elhangoznia. Már az ülés folyamán felmerült az igény, hogy a dolgozatokat érdemes összegyűjteni s egy kötetben közzétenni: a kiadvány adattárrá válhat, és mintát szolgáltathat a jövő kutatói számára.

Hosszas vajúadás után, négy évvel az ülészakot követően, 2011 őszén kikerült a sajtó alól a 16 előadást felölelő kötet. Megállapítható, hogy jórészt a

felsőoktatásban dolgozó előadók mulasztották el munkáikkal megtisztelni a kötetet. Így néhány témakör kimaradt. A kötet azonban így is nagyon gazdag anyagot tesz közzé. Bár a dolgozatok nincsenek fejezetcímek alá csoportosítva, mégis elrendezésük témakörök kikapintását teszi lehetővé.

Az első két tanulmány az iskola-történet két fontos forrására hívja fel a figyelmet. Róth András Lajos az iskolai értesítők történetét és alig hasznosított gazdag adatanyagát tárja elénk. A legrégebbi magyarországi értesítő 1744-ből származik (Kassa), de ezek évenkénti megjelenítése csak a bécsi parancsra 1850-ben bevezetett *Organisationsentwurf* címen ismert tanügyi rendelet értelmében vált kötelezővé. Az erdélyi, főleg protestáns iskolák még sokáig vonakodtak ezek összeállításától, legfeljebb tanár- és diáknévso-rokat tartalmazó vizsgarendeket jelentettek meg. Az 1870-es évektől már egyre több tanintézet tett közzé füzetes értesítőt. Ezek egy tanévre vonatkozóan minden adatot összegyűjtöttek. A szerző felsorolja a lehetséges rovatokat. Tény, hogy nem csak az iskola működésére, belső életére, de a tanárok –

akár iskolán kívüli – munkásságára és a felcseperedő diákok előmenetelére, körüli tevékenységére vonatkozóan is rengeteg adatot rejtenek e kis füzetek. Hány későbbi híres személyiség életrajzát lehet még teljesebbé tenni az értesítők adalékaival! Gyakran az új iskolaépületek alaprajzait, mérnöki pontosságú bemutatását is megtaláljuk bennük. Néha még fényképeket is közölnek. Az értesítőket megküldték egymásnak a tanintézetek, úgyhogy legtöbbjük könyvtárában külön állagot képviselnek. Kolozsvár különlegesen szerencsés helyzetben van, mert három nagy felekezeti tanintézetének – jelenleg az akadémiai fiókkönyvtárban őrzött – értesítő-gyűjteménye mellé felsorakozik az egyetemi könyvtár gazdag kötelezpéldány-anyaga. Jelenleg folyik az iskolai értesítők bibliográfiájának az elkészítése és számítógépes adattári feldolgozása. Nagy kár, hogy többnyire csak 1944-ig jelentek meg az értesítők, azután a cenzúra lehetetlenné tette közzétételüket. Itt-ott a nyomdakész kéziratok megmaradtak a levéltárakban. Erdélyi viszonylatban 1990-ig csak egészen kivételesen engedték meg egy-egy kerek évforduló kapcsán az értesítőkhöz hasonló adattárak, emlékkötetek közzétételét. Utóbb sok iskola megpróbálta felújítani e kiadványt, de füzetek rendszertelenül jelennek meg, s jóval kevesebb adatot tartalmaznak, mint a régi értesítők. Nemegetszer diáklappá minősülnek, s csak tanár- és diáknévsoraik emlékez-

tetnek az értesítőkre. Minden esetre a XIX. század második és a XX. század első felének iskolatörténetét főleg az értesítőkre alapozva kell megírni.

Sebestyén Kálmán egy régebbi, nehezebben felkutatható forráshoz nyúl: a vizitációs jegyzőkönyvek alapján a XVIII–XIX. század fordulóján vizsgálja az erdélyi népiskolák eredményességét. Ebben az időszakban a püspökök vagy azok megbízottjai elég rendszeresen felkeresték az egyházközségeket, plébániákat, s a vizitáció végén jegyzőkönyvet vettek fel, amelyben leírták a felekezeti iskola állapotát, jellemezték az oktatót és a diákokat, néha még a tananyagot és a használt tankönyveket is előszámolták. Így a szerző megállapítja, hogy a vizsgált korszakban körülbelül 820 magyar elemi iskola működött a katolikus, református és unitárius felekezet felügyelete alatt. A református és katolikus iskolákban 50–60, az unitáriusokban 80%-os volt az iskolalátogatás. Megismerjük a korszak tanítóinak státusát és képzettségét. Legtöbben a városi iskolákban jutottak el valamelyik magasabb osztályba, mielőtt tanításra vállalkoztak volna, az unitáriusok ragaszkodtak a már akadémiai tagozatnak számító bölcsészeti tanfolyam elvégzéséhez a tanítói kinevezésnél. A korábbi két-három évre kiküldött diákokat ekkoriban váltják fel a letelepedő, családot alapító mesterek. Vallási ismeretek mellett főleg az írást-olvasást tanították, egy kevés számtant, földrajzot-természetráj-

zot és történelmet. Természetesen anyanyelven. Tankönyve eleinte legfeljebb a tanítónak volt.

A következő öt dolgozat falvak, tájegységek kisvárosok iskolatörténetét dolgozza fel több-kevesebb rendszerességgel. A szerzők néhány a bemutatott iskolának a diákja, tanára, sőt igazgatója is volt egy ideig. Ennek megfelelően különösen azok a fejezetek válnak forrásértékűvé, amelyekben saját tapasztalataikat, emlékeiket örökítik meg. Boldizsár Zeyk Imre Kalotaszeg magyar oktatás- és iskolatörténetét gazdagítja adatokkal. Összegyűjti a XV. századig visszamenően a vidék iskoláira, iskolamestereire vonatkozó elszórt utalásokat. A XIX. század végétől kezdve inkább a törvények megszabta kereteket vizsgálja, s a két világháború közötti magyarellenes iskolapolitikát illusztrálja adalékokkal. Mikor rátér saját munkahelyére, a tordaszentlászlói iskolára, s annak 1945 utáni sorsát tárgyalja elénk, már történelmet ír: az iskolai levéltár adatait egészíti ki személyes emlékeivel. 1994-ig eredeteti az eseményeket, fejleményeket. Kétségtelenül neki is része van abban, hogy fennmaradt a magyar iskola a faluban.

Bartis Erika a Székelyföld katolikus sarkának, Csík-, Gyergyó- és Káoszonszéknek a korai, 1848-ig terjedő iskolatörténetét állítja össze. Közismerten a protestáns felekezetekhez fűződik az iskolázás elterjedése tájainkon. Jóformán minden parókia mellett működött iskola is. A tanulmányban vizs-

gált vidék azért érdekes, mert itt a lakosság megmaradt a katolikus hitben. Feltevődik a kérdés, hogy náluk mennyire terjedt az iskoláztatás. Szerzőnk levéltárakból, vizitációs jegyzőkönyvekből, oklevéltárakból kijegyez minden tanítóra vonatkozó adatot, s ezeket a XVII. század végéig kronologikusan sorolja fel, majd a XVIII. századra vonatkozóan már csoportosítja őket főesperesi kerületenként, s azon belül falvanként. A kántortanítók többnyire a csíksomlyói és a kantai iskolák néhány osztályának elvégzése után kerültek a pályára, kivételesen Kolozsvárt és Marosvásárhelyen is tanulhattak pár évig. Összegzésként megállapítja: „Csík, Gyergyó és Kászón iskolái semmiben sem különböznek a kor székelyföldi, erdélyi vagy magyarországi oktatásától. A reformáció kívül rekedt e terület határain, de a katolikus egyház igyekezett felzárkózni a kor szelleméhez, így az oktatás szerepe is fokozatosan megnőtt”.

Garda Dezső az előbb vizsgált tájegység egyetlen települését emeli ki: Gyergyószentmiklós iskolatörténetét vázolja a XX. század második évtizedéig. A kezdeteket tömören összegzi, s lényegében a XIX. század közepétől mélyíti el kutatásait. Ekkor már kis gimnázium működik a faluban. Ennek előtörténetéről, 1790-re felhúzott épületéről alig maradt fenn adat. 1865-ben nyílik polgári fiúiskola, tíz évvel később pedig külön leányiskola. 1892–93-ra felépül a 36 helyiséges iskolaépület.

1897-ben indul mozgalom a polgári fiúiskola gimnáziummá történő átalakítására. Eleinte vita folyik arról, hogy főreáliskola vagy gimnázium létesüljön. A többség az utóbbi mellett dönt. Miután 1907-ben Gyergyószentmiklós városi rangot kap, s bekapcsolódik a vasúthálózatba, a következő év meghozza a főgimnáziumi első osztály beindítását. Egyelőre a polgári iskola helyiségeiben. Aztán hosszas kilincselés, levelezés után 1913–1915 között a város egyik legszebb épülete, az új gimnázium is felépül. A részleteket a levéltári források mellett a helybéli Gyergyó, valamint a csíkszeredai Csíki Lapok híradásai alapján mutatja be a szerző.

Szócs János a Bartis Erikától már feldolgozott témát Csíkszékre leszűkítve vizsgálja: az ottani elemi oktatást 1800-ig. Felsorolja az első híradásokat, szól az iskolamesterek bérezéséről, a tananyagról, s bemutat néhány XVII–XVIII. századi mestert, akiről több adat maradt fenn.

Farkas Aladár a másfél százados borszéki oktatás történetét vázolja. A kis településen, mely akkoriban a ditrói parókia filiáléja volt, 1852-ben létesült az első katolikus elemi iskola. Az első kéttantermes iskolaépület 1874-ben készült el, s ekkor került először okleveles tanító a faluba. A négytantermes modernebb iskolaépület 1911-ben kerül tető alá, ebben már tanítói lakás is van. 1956-ig itt folyik az oktatás. Külön fejezet mutatja be az

első világháborút követő huszonzét év sorvasztó politikáját, hatását a magyar oktatásra. Következik a Magyar Királyi Állami Elemi Népiskola négyéves korszaka, majd az 1945–1948 közötti átmeneti időszak, hogy aztán nagyon részletesen megismerjük az 1948-tól a kommunizmus bukásáig terjedő szakaszt. Ennek egyik alapembere volt a szerző is, úgyhogy a statisztikai adatokat minduntalan a személyes emlékezés is kiegészíti. Jóformán a falu minden oktatójának a nevét, néhol jellemzését is megtaláljuk. A kiemelkedő diákokra is utalás történik. Az utolsó fejezet az 1989-es rendszerváltás utáni fejleményeket foglalja össze igen tömören. A városka az elnéptelenedéssel küzd, tíz év alatt százal csökkent a diáklétszám, a líceumi tagozat beindítása nem sikerült.

Újabb tömböt képez a következő öt dolgozat, ezek nagy múltú tanintézetek egy-egy korszakát, valamelyik kimagasló tanáregyéniségét mutatják be. Bura László a szatmárnémeti 1948-ban létesített magyar tannyelvű állami középiskolának a hat évtizedét dolgozza fel szemtanúként. Megdöbbenő, hogy milyen rafinált módon keverték a katolikus és a református iskolákat, csereberélték épületeiket. Számmal kapcsolatos nevük is gyakran változott. A fiúiskola 1957-ben felvehette Kölcsey Ferenc nevét, de már 1960-ban egyesítve az Eminescu Líceummal elvesztette önállóságát és nevét is. 1971-ben önálló Magyar Líceum léte-

sült, melyet 1977-ben 5-ös számú Ipari Líceummá fokoztak le. Ez vette fel aztán 1990-ben újra Kölcsey nevét. A név- és helyváltoztatások, átszervezések ellenére a magyar oktatásban tudós tanárok sora tevékenykedett, s a neves tanítványokkal is méltán büszkélkedhetnek. S ráadásul még 1990 után sem jutottak révbe, mert az épületet visszakapta a református egyház, a Kölcseynek újra költözködni kell. Az átalakítások és költözködések, szétválasztások olyan labirintusába vezet el Bura László, hogy ezt talán csak a kortárs és szemtanú tudta így tisztázni. Sajnos, a szatmári eset nem egyedi, hány város iskoláit kavarták így át. S hány városban okoz gondot az állami iskolák épületének visszaszolgáltatása. Ezeket a tényeket még addig kell rögzíteni, amíg az emlékezés is segít. A levéltárak anynyira szétszóródnak, hogy utólag szinte lehetetlen lesz kiigazodni az átszervezések labirintusában.

A marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceumban él talán leginkább a múlt iránti tisztelet. Kötetünkben három dolgozat is erre a tanintézetre vonatkozik. Kiss Székely Zoltán a természetrajzi katedra történetének egy szakaszát, tulajdonképpen Nagy Ödön munkásságát tárja fel. Nagy az 1925-ben a román hatóságok által bezárított Szászvárosi Kun Kollégium utolsó igazgatója volt. Onnan került Marosvásárhelyre, ahol neve tanárként, botanikusként fogalommal vált. Meteorológiával, természetvédelemmel is foglalkozott. A

dolgozat szerzője és édesapja is tanított a tanszéken, s gondozták Nagy Ödön hagyatékát. Oláh Anna az iskola fizikatanáraként Bolyai Farkas hagyatékát kutatja, s célkitűzése, hogy megvédelmezze a kollégium híres tanárát Brassai Sámuel akadémiai emlékeszédének vádjától: egy-kettő kivételével diákjai nem értették tanítását. Sorra veszi tantárgyait, módszereit, felfedezéseit. Rámutat tanári érdemeire, majd jeles tanítványjaiból mutat be néhányat, külön is kiemelve az orvosokat. Vida Tekei Erika dolgozata az 1557-ben alapított líceum 450 éves történetéhez kapcsolódik, a kollégium-történetek történetét mutatja be. Erre főleg az ad alkalmat, hogy az évfordulóra újra kiadták Koncz József XIX. század végi iskola-történetét címrendszerét átdolgozva, tartalomjegyzékét kibővítve, a latin forrásszövegek magyar fordítását mellékelve.

A 2006-os újrakiadással párhuzamosan készült el Sebestyén Mihály kiemelt kötet (A marosvásárhelyi Ev. Református Kollégium történetéből – 1895–1944.), mely a nyomtatott értesítők alapján néhány témakört dolgoz fel. Végül 2008-ban megjelent Madaras Piroska volt igazgatónő 1944–1990 közötti korszakot bemutató iskolatörténete. Így több, mint négy évszázadra vonatkozóan fel van dolgozva a város első iskolájának múltja.

Kolozsvári iskolatörténettel egyetlen dolgozat foglalkozik, e sorok írója mutatja be az Unitárius Kollégium

1900–1948 közötti diákköreit és -egyesületeit. Ez szintén évfordulós írás: a marosvásárhelyivel egyszerre alakult a kolozsvári kollégium is, úgyhogy 2007-ben a 450. évfordulóját ünnepelte. Az erre az alkalomra készült iskola-történet egy fejezete került itt sajtó alá. Bemutatja az önképzőkör utolsó évtizedeit, tanárvezetőit és diák tagjait, kiadványait. Megismerkedhetünk a két olvasóegylettel, a közös muzsikálást szolgáló Apolló-körrel, a cserkészethez kapcsolódó aeromodellezéssel. Szó esik a leventeképzésről, valamint az 1945-től beindult új mozgalmakról.

Ebbe a tömbbe véletlenszerűen beékelődik Lőrinczi Réka tanulmánya: *Észrevételek a Kolozsvári Grammatikáról*. Ez egy nyelvtudományi dolgozat, s annyiban kapcsolódik a témához, hogy iskolai használatra készült kéziratos nyelvtankönyvvel foglalkozik. A Donatus-féle latin nyelvtanokat szerte Európában használták, helyi igényekhez alkalmazták. A Melanchton-féle átdolgozást Molnár Gergely 1556-ban kivonatolta diákjai részére. Ezt a nyomtatásban is megjelent munkát ismeretlen szerző magyar szöveggel, terminusokkal látta el kéziratóban, melyet Kolozsvári Grammatikaként emlegetnek. Szövegét 1998-ban jegyzetekkel és bevezetővel Lőrinczi Réka adta közre. Az itt közzétett tanulmány a fordítás magyarított szakszavait elemzi, s nyelvtani megállapításairól mond véleményt.

Az utolsó három dolgozattól egy pedagógiai-módszertani vonatkozású,

kettő pedig néprajzi. Szabó-Thalmeiner Noémi a pedagógusképzésben 1990–2006 között beállott változásokat teszi mérlegre, összehasonlítja a háromféle képzés előnyeit és hátrányait. Ugyanis a tanítókat eleinte líceumi keretek közt képezték, azután átvette tanításukat a felsőoktatás, a tanárokat egyetemen készítik fel. Megállapítja, hogy a jövődó oktatók pedagógiai-gyakorlati felkészítése nem elégséges. Az egész rendszert újra át kell gondolni, s a hangsúlyt a gyakorlatra fektetni. Emellett biztosítani kell a pedagógusok rendszeres továbbképzését.

A néprajzi dolgozatok arra a szerepre világítanak rá, amit a vidékre került tanítók, tanárok betölthettek a közelmúltig a népi kultúra művelésében, megörökítésében. Ozsváth Imola dolgozatcíme is beszédes: *Néptanítók néprajzi munkássága*. A kitűzött témát igen rendszeresen feldolgozza. Elméleti alapvetés után néhány emlékiró néptanító élettörténetét villantja fel: ők a falusi múlt hagyományait akarták rögzíteni az utókor számára. Következnek a XIX. század közepétől meghirdetett – főleg népköltészeti – gyűjtés-felhívások, programok, s ezek eredményeinek méltatása. Újabb lépés az 1930-as évektől a tanítóképzésbe a néprajzi szemlélet bevezetése: a néptanítókat eleve néprajzi gyűjtésre is megpróbálják kiképezni. A romániai magyar néprajzi gyűjtők számbavétele során Haáz Ferenc, Vámszer Géza, Domokos Pál Péter, Kallós Zoltán, Ráduly János,

Konsza Samu s még több mint tíz követőjük munkásságát jellemzi a szerző. A továbbiakban öt – kevésbé számon tartott – néptanító életpályáját és néprajzi gyűjtőmunkáját ismerjük meg. Végül ezeknek a gyűjtéseknek a néprajzi besorolását (szellemi kultúra: gyermekjátékok, népi epika, népi időjósítás; tárgyi kultúra: kenderfeldolgozás, méhelés, fonás, szapulás, szövés, népi hangszerkészítés, tájház-berendezés; társadalomnéprajz: gazdaságok sorsa, tanulás és faluelhagyás, társas munkák) ejti meg. Vajda András dolgozatában kifejezetten egy személyre összpontosít: *Egy sáromberki néptanító biográfiája*. A néptanítót Mihály Bélának hívták, s 1925-ben született. 1952-ben érkezett a faluba, letelepedett, s 1967-es hirtelen haláláig ott tanított (megszerezte a tanári diplomát is), hosszasan igazgatói megbízatást viselt, a Teleki-kastélyban mezőgazdasági szakiskolát létesített. Községi tanácsosnak is megválasztották. Rövid ideig ő igazgatta a kultúrházat. Egyénisége tulajdonképpen ellentmondásos. Tekintélyes, jó tanár volt, akire diákjai szívesen emlékeznek, vezette a falu szellemi életét, de ugyanakkor felvállalta a kommunista ideológiát, kiszolgálta a hatalmat. Alakja köré most mitológia fonódik, ő lett a falusi tanító mintaképe. Kollégákkal, rokonokkal, egykori diákokkal készített interjúkból, a család és az iskola levéltárának adataiból áll össze a tanulságos dolgozat.

A Keszeg Vilmos szerkesztette kötet illusztrációkat is közöl: fényképeket, színes grafikonokat. Bizonyára több szerző is tudta volna illusztrálni dolgozatát iskolai épület-felvételekkel, esetleg arcképekkel. Ízléses a kötéstáblán elmosódva megjelenő marosvásárhelyi líceumhomlokzat. A barnás színárnyalat is sejteti, hogy komoly témáról szól a könyv. Jó volna folytatni ezt a tematikát. A millennium előtt, az 1890-es évek közepén elhangzott a felszólítás, hogy minden intézet (így iskola is) készítse el történetét. Ekkor születtek a – gyakran máig is fő forrásként használt – alapvető munkák. Aztán 1940-ben, a bécsi döntést követően újra érkezett felszólítás: írják meg a román uralom alatti iskolatörténetet. Ahol akadt rá hivatott tanár, elkészült az összefoglalás, s az értesítőben is megjelent. Sajnos, 1990-ben nem hangzott el hatásos biztatás, hogy az iskolák kommunizmus alatti hányatott sorsáról készítsenek összegzést. Így csak alkalmyszerűen született meg egy-egy ilyen témájú dolgozat. A kommunizmus évtizedeinek alig maradtak fenn olyan iskolai dokumentumai, amelyekből a belső életet hitelesen rekonstruálni lehetne. De még élnek a szemtanúk, az egykori diákok, tanárok. Nekik kell tollat ragadni. Elkészíteni az egyes települések iskolamonográfiáját, nagyvárosokban pedig a tanintézetek múlt századi történetét.

Ezek kiegészítéseként aztán készülhetnek részdolgozatok jeles tanárokról, néptanítókról, a tanárképzésről

és a tankönyvekről. A rátermettek, szakképzettek pedig a régi századokba is elmerülhetnek a korai adatokat fel-

kutatni, az eddigi eredményeket gazdagítani.

Gaal György

Rasor, Paul: *Faith without Certainty. Liberal Theology in the 21st Century.* (Hit bizonyosság nélkül. A liberális teológia a XXI. század elején.) Ford. Tódor Csaba. Székelyudvarhely, 2011, Litera-Veres Könyvkiadó, 182 oldal

Az a meggyőződésem, hogy a Tódor Csaba által most lefordított a *Hit bizonyosság nélkül* tanulmánykötet tulajdonképpen egy felszólítás, kihívás lehet azok számára, akik ebben a huszonegyedik századi időben vagyunk itt, és mostanában próbálunk élni, s úgymond rendbe szeretnénk tenni hitünket és hitünk környezetét. Mert biztosak csak abban lehetünk, hogy a hit területén – a mihez tartás, a fontosság, a kiemelés végett mondhatnám, irthatnám akár nagybetűvel is azt, hogy a HIT környékén – nincsenek a dolgok a legnagyobb rendben. Alapvető problémáról van szó, hiszen a hit, még akkor is, ha olykor nem tudunk róla, még akkor is, ha nem veszünk komolyan, mert megfoghatatlan, biztos, hogy egyidős az emberiséggel. Csakhogy a könyvnek alcíme is van: *A liberális teológia a XXI. század elején*, s ezzel máris úgy ajánlja munkáját a szerző, hogy nem nyújt biztosan célra vezető és biztos megoldást.

A teológia mellett filozófiai tanulmányokat folytató lelkész angliai diákoskodása idején (jelenleg a University of Manchester doktori iskolájának hallgatója) olyan szerző művét fordí-

totta le, akivel személyesen találkozott, s aki az angolszász világ liberális teológiájának egyik legismertebb gondolkodója. Ez a mű roppant fontos alapigazságot tartalmazó kijelentésektől telített, de ugyanakkor egy vázlatos liberalizmus-történetet és jelent-értelmező próbálkozást, amelyben mindvégig benne van a hogyan tovább kényszere is.

Paul Rasor abból indul ki, hogy a teológia: „fogalmához gyakran társulnak akadémiai, misztikus vagy technikai fogalmak, amelyek elvont dogmákra összpontosítanak. Ennek ellenére a teológia célja tulajdonképpen nagyon egyszerűen megfogalmazható. Ha a vallás arra való, hogy minél szélesebb képet adjon nekünk a világról, amely segít, hogy tájékozódjunk, értelmet és célt találjunk a világegyetemben, akkor a teológia ezeket a világnézeteket és azok előfeltételeit elemzi. (...) Magában foglalja világnézeteink óvatos kriticismusát és rendszeres újjáépítését, azokkal a szimbólumokkal együtt, amelyek azokat fenntartják.” Ennek alapján – folytatja Paul Rasor – „...a teológiát nemcsak tudósok és vallási vezetők művelik. Ez egy olyan fajta el-